

spirituality» lies in its basis and determines the priority spiritual values above financial values. In this context the evolution of higher education is investigated in postindustrial society. Attention is also paid to the education as an important social institute, which performs a wide range of important social functions. In particular, opposite direction, typical for the higher education of post-industrial society – economic reductionism, that leads to the rise of such notions in education as privatization, division of expenses and part-time employment, which threatens the educational mission and academic educational culture.

Keywords: higher education, information society, humanization, economization.

Недзельський А. О.

КОНЦЕПТ РУТИНІЗАЦІЇ ФОНОВИХ ПРАКТИК У СОЦІОЛОГІЧНИХ ПІДХОДАХ Е. ГІДДЕНСА ТА П. БУРДЬЄ

Стаття присвячена розгляду застосування концепта рутинізації у вивченні фонових практик Е. Гідденсом та П. Бурдьє. Розкрито значення цього концепта для опису феномена соціального порядку. Обґрунтовується важливість врахування в цьому контексті рутинізації фонових практик.

Ключові слова: рутинізація, фонові практики, рекурсивність, абітус.

На рубежі XIX-XX століть американські вчені Ч. Пірс та У. Джеймс заклали основи прагматичної філософії, і вже в другій половині XX століття йшлося про прагматичний поворот у суспільних науках, згідно з яким кінцевою інстанцією пізнання визнаються людські вчинки, а теорія перетворюється на інструмент досягнення успіху.

Виходячи з позицій прагматичного повороту, останнім часом у соціології актуалізується інтерес до феномену практики. Але в цьому контексті практика втрачає свій, наданий К. Марксом, статус загальної філософської категорії і стає породженням індивідуальної людської активності. Санкт-Петербурзький дослідник О. Хархордін у статті, присвяченій прагматичному повороту в соціології, наголошує на тому, що «...прагматичний поворот займається процесами, а не сутностями. Джеймса цікавила не абстрактна проблема істини – verity, а реальні процеси verification» [1]. Іншими словами, представників прагматичного повороту в соціології цікавлять практики, зокрема практики виправдання дій і процеси їх пояснення. Подібно до феноменологів, які зосереджують увагу на відображенні

навколишнього світу в людській свідомості, та постмодерністів з їх концептом симулякра як імітації соціального життя, представників прагматичного повороту найперше цікавлять прояви соціальних процесів вже після того, як вони пройшли через призму людського сприйняття. Адже саме суспільство може бути розглянуте як мисленнєвий конструкт, що підтримується вірою активних індивідів, які здійснюють щоденні практики згідно зі своїми усталеними уявленнями. Висловлюючись метафорично, можна сказати, що така практична діяльність набуває сенсу в межах віртуального світу, який твориться в головах індивідів, що живуть у суспільстві.

Обираючи за мету цієї статті розкриття концептуального осмислення рутинізації практичної діяльності соціальних агентів у соціологічних підходах Е. Гідденса та П. Бурдьє, що в обраному нами контексті розглядаються як випадки теорії практик, ми торкаємося проблеми неявного визначення пізнавального статусу концепта рутинізації фонових практик у цих теоретичних побудовах. Досягнення мети, на нашу думку, потребує вирішення таких завдань: 1) обґрунтування статусу концепта фонових практик у соціологічних підходах Е. Гідденса та П. Бурдьє; 2) розкриття значення рутинізації фонових практик у межах цих підходів; 3) виявлення специфічних для цих підходів способів використання концепта рутинізації фонових практик.

Отже, згідно з теорією практик, яка відображає «прагматичний поворот у соціології», практики ледве не набувають значення основної ланки науки про суспільство. Саме вони, будучи повторюваними, відтворюють суспільний порядок. Завдяки своїй повторюваності типові соціальні практики стверджують відповідні правила суспільної взаємодії. Навіть характер типових способів комунікації, фонове повсякденне знання, спеціальні знання та інституційні структури суспільства закріплюються та проявляються в індивідуальних і колективних практиках. З цього приводу відомий британський соціолог Е. Гідденс писав, що «предметом соціальних наук є не досвід індивідуального актора й не існування якоїсь форми соціальної тотальності, а соціальні практики» [2, 40]. Тож соціальна система не реїфікується, а є означником мережі людських взаємодій.

Практика зазвичай розуміється як комплекс суб'єктивно доцільних дій індивіда, підкорених певній меті. Цей комплекс містить емоційний та комунікативний аспекти, а також взаємодію із зовнішнім природним середовищем і використання відповідних інструментів. Фонові практики – це, в свою чергу, неактуалізовані форми людської активності, які конституюють умови життя й діяльності окремого

індивіда чи групи. Вони вказують на процесуальність соціальної структури, є її проявом у просторі й часі. Кожна практика може бути фоновою, коли увага дослідника спрямована не на неї, і кожна практика завжди має розглядатися на тлі інших для того, щоб бути адекватно зрозумілою й охарактеризованою. Сукупність фонових практик втілює в себе саму структуру суспільства в його часово-просторовому вимірі існування. Так, кожна буденна людська дія апелює до комплексу нескінченного фонового знання, яке вже вкорінене в безлічі фонових практик.

На думку Е. Гідденса, суспільство активно структурується індивідами й соціальною системою. Воно є «результатом взаємодії на мікрорівні існуючої соціальної структури й діяльності конкретного індивіда» [2, 38]. Таким чином, суспільний порядок відтворюється і через інституційний тиск, і через діяльність індивідуальних акторів, іншими словами, через взаємодію фонових та індивідуальних практик. Е. Гідденс, запозичуючи й дещо перетворюючи ідею габітусу П. Бурдьє, стверджує, що структура – це «пам'ятні сліди, основа людської обізнаності, яка проявляє себе в дії» [2, 501]. Тобто, як і в теорії П. Бурдьє, у соціології Е. Гідденса структури «живуть» у людській свідомості, але не як інкорпоровані диспозиції (габітуси), а швидше як фонове знання, знання того, яким чином слід діяти та як поводитись. Індивід розуміється як вільний діяч, котрий дещо обмежений рамками, які накладає структура суспільства, та все ж має потенційну можливість розширити ці рамки. Структура, у свою чергу, не тільки обмежує індивіда, а й надає йому можливості для реалізації особистих планів. Структура суспільства, втілюючись у постійно відтворюваному рутинізованому наборі практик, як рутинна повсякденного життя, звільняє індивіда від необхідності заново конструювати патерни поведінки та взаємодії з оточуючими. Закріплюючись у людських звичках, вона дає кожному соціальному актору можливість користуватися собою як інструментом для досягнення власних цілей шляхом практичної діяльності та спонукає, відповідно, до здійснення практик, спрямованих на власне відтворення чи вдосконалення.

Вважаємо слушним наголосити, що центральною проблемою соціологічної системи Е. Гідденса є усвідомлення того, яким чином акції та інтеракції стануть патернами соціальної практики й успадковуються наступними поколіннями. Або, висловлюючись словами самого автора, соціальна теорія покликана пояснити, як обмежені в часі й просторі людські дії долають цю обмеженість і долучаються до безперервного історичного потоку. Основна

проблематика Гідденса розташована в просторі структуризації й рутинізації, простіше кажучи, у сфері існування наявного й утвердження нового [3, 365].

Цікаво, що П. Бурдьє, який також не залишив поза увагою феномен соціальної практики, трохи інакше підходив до проблеми суспільного порядку. Він теж здійснив продуктивну спробу об'єднати в єдину синтетичну теорію структуралістську й конструктивістську точки зору на природу суспільства. Але, згідно з його структурно-конструктивістським підходом, сама структура суспільства існує незалежно від свідомості й волі суб'єктів. Вона відтворюється через практичні дії людей, але й безпосередньо впливає на ці дії, робить їх необхідними та визначає їх характер. Вплив на діяча здійснюється через інкорпоровані структури – габітуси, акцент на стримувальній та детермінувальній функції яких і робить П. Бурдьє. Він, звичайно ж, визнає здатність габітусу до конвертації у соціальний капітал та перетворення на «козир» у суспільній грі, але така гра відбувається за вже структурованими, визначеними раніше правилами. Таким чином, потенціал вільної діяльності, який передбачається габітусом, ним же й обмежується. Структури надають можливості тільки для власного відтворення в людській практиці й не здатні до швидких кардинальних змін.

Враховуючи вищезазначене, П. Бурдьє наголошує на тому, що теорія практики, взята як практика, нагадує, що, з одного боку, на противагу позитивістському матеріалізму, предмети пізнання мають бути сконструйовані, а не просто пасивним чином зареєстровані, а з другого – що, на відміну від інтелектуалістського ідеалізму, принципом такої побудови є система структурованих і структурувальних диспозицій, які формуються в практиці й постійно направлені на практичні функції [4, 101]. Всі ми дотримуємось певних позицій у соціальній системі, які надають нам можливості для здійснення практик, але вони ж і зобов'язують здійснювати ці практики. Справа в тому, що позиції, які ми обіймаємо на цей момент, існували ще до нас; вони також є елементом соціальної системи.

Втім, габітус як система диспозицій не перетворює людину на бездумний гвинтик системи. Габітуси, будучи впорядкованими й підпорядкованими певним правилам, «в жодному разі не є продуктом підкорення правилам і, відповідно, будучи колективно керованими, не є продуктом організуючого впливу якогось диригента» [4, 103]. Вони – продукт колективних практик людей, а не об'єктивної суспільної системи, тому й піддаються конвенційним гнучким правилам людської взаємодії. Габітус, таким чином, можна розглядати як комплекс

інкорпорованих фонових практик, які спонукають до відповідної діяльності, одночасно уможлиблюючи й рутинізуючи її.

Е. Гідденс також стверджує, що суспільний порядок – це неперервна взаємодія, яка постійно відтворює себе. Таке відтворення стає можливим завдяки здійсненню акторами фонових практик. Але для індивідів характерною є і рефлексивна діяльність. Автор статті «Місце і роль «фонових соціальних практик» в теорії структуризації Е. Гідденса» [5] О. Р. Личковська небезпідставно звертає увагу на те, що в рефлексивній діяльності соціального актора Е. Гідденс розрізняє рефлексивний моніторинг, раціоналізацію та мотивацію діяльності.

Хочеться наголосити на важливості цих трьох складових рефлексивних проявів та розглянути їх з метою кращого розуміння зворотного боку неперервного процесу структуризації спільного життя людей. Мова йде вже не про відтворення, а про мінливість соціальних практик.

Так, згідно з Е. Гідденсом, рефлексивний моніторинг – це рутинна фіксація повсякденного життя, яка передбачає контроль не лише власної поведінки, але й дій оточуючих, у тому числі й фізичного оточення [2, 41]. Тут очевидною є можливість проведення паралелей зі схемами фонових очікувань та застосуванням індивідами етнометодів в етнометодології Г. Гарфінкеля, який теж стверджував перманентну рефлексивність, притаманну людині у суспільстві. Саме цей рефлексивний моніторинг дає змогу людині сканувати оточення на його «звичайність», здійснювати рутинні дії без потреби в застосуванні так званої «рефлексивної свідомості», про яку веде мову Е. Гідденс. Отже, механізм рефлексивного моніторингу забезпечує вкорінення елементарних форм кооперації між індивідами, взаємодію їх із соціальними інститутами та навіть інтеракцію з природним оточенням. У такій перспективі він постає фундаментом соціального порядку, обумовлює відтворення рутини повсякденного життя й запобігання неочікуваним стресовим, новим або раптовим подіям та явищам, вчасно реагувати на них.

Таку ж рефлексивну людську діяльність як раціоналізацію Е. Гідденс розуміє у контексті процесу підтримки акторами цілісної «теоретичної уяви» про мотиви власних дій [2, 44]. Причому раціоналізація розглядається в нерозривному зв'язку з рівнем здібностей та компетентністю діяча і «є основоположним принципом, через посередництво якого оточуючі оцінюють загальну компетенцію акторів» [2, 42].

Щодо мотивації, то її Е. Гідденс пов'язує з «потенційно можливими» причинами діяльності. Такі причини, на думку вченого,

мають пряме відношення до дії лише за відносно незвичайних чи нестандартних умов, у ситуаціях, які деяким чином порушують звичний (рутинний) хід подій, є всеохопними планами чи програми, в межах яких розігруються конкретні поведінкові сценарії [2, 45]. Тобто безпосередня мотивація як елемент людської рефлексії стає необхідною для здійснення практики тільки в незвичних ситуаціях, а інакше, звичка й сама можливість до практичної діяльності виступають достатніми стимулами для неї. В повсякденному житті мотиви дій не усвідомлюються, а проявляються у всеохоплюючих планах чи «проектах» на майбутнє, в рамках яких розігруються певні поведінкові сценарії. Цікаво, що незвичайні ситуації, виходячи з наведеного твердження самого Е. Гідденса, можна охарактеризувати як несподівану недієздатність усталених фонових практик.

У випадку порушення рутини дії індивіда мотивуються в межах раніше рефлексованих уявлень про те, як він хоче будувати власне життя, іншими словами, на основі фонових практик. Уявлення й переконання індивіда стають мірилом і відправною точкою раціонального осмислення діяльності в проблемних умовах. Як наслідок, вони робляться основою для утворення рутинних практик, які, відбуваючись у просторі-часі, відтворюють впорядкованість життя індивіда та його соціального оточення. Втім, соціальний порядок не лише закріплюється, а й змінюється завдяки цьому механізмові. Не дарма Е. Гідденс зазначає, що «рутинізація є фундаментальним поняттям теорії структурації» [2, 24]. Так, звичні практики породжуються звичною ситуацією, в якій очікувано опиняється індивід, а інноваційна діяльність, необхідна у випадку непередбаченої зміни умов, залежить безпосередньо від особистості діяча.

Щодо цього П. Бурдьє відстоює також думку про те, що людська діяльність детермінується переконаннями та уявленнями, інкорпорованими диспозиціями, або іншими словами, габітусом. Але слід пам'ятати, що габітус – не просто зріз індивідуальних якостей та світосприйняття, а інкорпорована суспільна структура. Він, таким чином, прямо впливає на прийняття рішень щодо подальшої діяльності людини в непередбачуваних ситуаціях і водночас контролює цю діяльність у повсякденному житті. Так, П. Бурдьє стверджує, що найбільш неймовірні практики входять до будь-якого розгляду як немислимі через це безпосереднє підкорення порядку, який примушує робити з потреби чесноту, тобто відмовлятися від неможливого й хотіти неминучого [4, 105]. Згідно з картиною світу, запропонованою П. Бурдьє, габітус безпосередньо впливає на проектування та втілення в життя соціальних практик. Причому робить це таким чином, що мета

практичної діяльності формується відповідно до прийнятних для носіїв такого габітусу рутинізованими порядками. Індивід буквально бажає належного. Відповідність габітусу підтверджується й втілюється в рутинізованих практиках, які пояснюються в термінах особистих мотивів, але насправді спонукаються (в обхід індивідуальної свідомості) самою соціальною структурою, втіленою в габітусі. Рутинізованій діяльності властиво здійснюватись без впливу свідомої рефлексії.

Структури габітусу «лежать в основі сприйняття й оцінювання будь-якого подальшого досвіду» [4, 106]. Вони утворюють єдність з людською індивідуальністю, не даючи змоги актору ані бездумно копіювати усталені практики, ані відмовитись від їх відтворення. Так і в картині практичної діяльності людей, яку нам пропонує П. Бурдьє, на дію індивіда впливає й рефлексія особистості, й рутинізація, інкорпорована в накладених суспільством усталених диспозиціях.

Як втілення рутини, «габітус забезпечує активну присутність минулого досвіду, який, існуючи в кожному організмі у формі схем сприйняття, мислення й дії, точніший, ніж всі формальні правила й усі явним чином сформульовані норми, дає гарантію тотожності й постійності практик у часі» [4, 106]. Саме габітус, притаманний тій чи іншій групі, робить практики передбачуваними та зрозумілими, очевидними в буденному житті, рутинними. Вони й рутинізуються невідривно від засвоєння габітусу, який «є минулим, що проникає в теперішнє й прагне продовжуватись у майбутньому» [4, 107].

Через посередництво габітусу також відбуваються процеси, які Е. Гідденс зараховує до проявів суспільної рефлексії, тому що інкорпоровані диспозиції дають змогу індивідам здійснювати безліч практик у різних варіаціях. Але ці практики будуть відносно передбачуваними згідно із ситуацією та разом з тим обмеженими. З цього приводу П. Бурдьє пише: «Особистий стиль та своєрідна марка, яку мають всі продукти одного габітусу, практики чи творіння, завжди є лише відхиленням від стилю якогось часу чи класу...» [4, 118-119]. Людська істота, згідно з П. Бурдьє, – це єдність індивідуального й соціального, особистого стилю й соціалізованого габітусу, хаосу й порядку, так само й суспільний порядок, згідно з Е. Гідденсом, – це єдність рутини й рефлексії, звичних та новітніх практик, відчуття онтологічної довіри та готовності до раптових змін.

Таким чином, за Е. Гідденсом, соціальний порядок відтворюється через рутинізацію фонових практик, а змінюється завдяки процесам рефлексії. При цьому й рутинізація, й рефлексія – це два боки однієї медалі. На думку Е. Гідденса, у сучасному західному суспільстві

процеси рефлексії превалюють, тому варто говорити про «гіперрефлексію». Так, будь-який елемент рутинізованого фону, на якому здійснює свою діяльність соціальний актор, може бути переглянуто будь-якої миті. А отже умови здійснення звичних соціальних практик можуть бути змінені так, що самі ці практики або втратять сенс, або потребуватимуть рефлексивної активності для своєї корекції відповідно до нових умов. Так руйнується відчуття онтологічної безпеки, яке Е. Гідденс вважає визначним для нормального функціонування суспільної системи.

Процес рутинізації фонових практик у межах теорії структурації Е. Гідденса є основою відчуття «онтологічної безпеки» та самовідтворення суспільної структури, яка проявляється в практичних діях. Іншими словами, рутинізовані фонові практики, відтворюючись щоразу більш-менш схожим чином завдяки рекурсивній природі людської діяльності, утворюють те, що ми називаємо суспільним порядком, який є основою соціальної структури та підставою впевненості в майбутньому.

Говорячи про рекурсивну природу людської активності, Е. Гідденс має на увазі, що «структуральні властивості соціальної діяльності постійно відтворюються (завдяки подвійності структури) з тих же джерел, що породили їх» [2, 18]. Термін «повсякденний» відображає рутинний характер соціального життя, продовженого в часі та просторі. Повторюваність дій, що відтворюються однаковим чином день за днем, становить матеріальну основу «рекурсивного характеру соціального життя» [2, 18].

Рекурсивність є характерною для нормальної життєдіяльності акторів. Коли ж продовження відтворення структури власного життя індивідом стає неможливим і його повсякденні практики через зовнішні причини не можуть надалі здійснюватись, виникає критична ситуація. Критична ситуація може означати також зміну фонових практик на інші, незвичні. Для того, щоб проілюструвати природу критичних ситуацій, Е. Гідденс наводить приклад ситуації зміни соціального статусу та, зокрема, звертається до описів досвіду в'язнів концентраційних таборів. Він відзначає, що не всі в'язні могли впоратися з ситуацією повної неієдності раніше рутинізованого фонового знання. Шанс на виживання отримували лише ті, хто міг звикнути до нових умов, прийняти нову систему фонових практик, відновивши таким чином бодай якесь примарне відчуття онтологічної безпеки, іншими словами, відродивши віру у власну здатність адекватно взаємодіяти зі світом на основі більш-менш усталених знань про його структуру.

Критичні ситуації в межах розуміння картини соціального світу П. Бурдьє, у свою чергу, можуть бути визначені як такі, в яких габітус виявляється неспроможним запропонувати готову типову стратегію дій. Для порівняння: за Е. Гідденсом для виходу з подібної ситуації людина звертається до рефлексії, тобто до відносно незалежної від суспільного тиску здатності творчого переосмислення ситуації з метою редукувати її до рівня типової або ж виробити нову інноваційну стратегію поведінки, відповідну новим умовам. Для П. Бурдьє ж очевидним є те, що індивід, який шукатиме спосіб вирішити проблемну ситуацію, буде залежати від власного габітусу, адже логіку виходу з нетипової критичної ситуації він будуватиме на основі характерних усталених диспозицій.

Втім, Е. Гідденс і П. Бурдьє не стільки суперечать один одному, скільки по-різному розставляють акценти. Е. Гідденс вказує на ефект від порушення відчуття онтологічної безпеки, яке в сучасному світі піддається постійним випробуванням через «гіперрефлексивність» суспільного життя. А П. Бурдьє, в свою чергу, звертає увагу на неоднакові перспективи носіїв різних габітусів, коли ті опиняються в ситуації порушення рутинного плину подій. Так, якщо розглянути згаданий вище приклад з в'язнями концтаборів, то Е. Гідденса цікавить потреба індивіда в рутинізації повсякденного життя в змінених умовах, а П. Бурдьє могла б зацікавити здатність носіїв специфічних габітусів до такої рутинізації. Адже не випадково пережити крах затишної рутини щоденних рекурсивних практик зуміли не всі.

Суспільно прийнятими шляхами для подолання чи пом'якшення критичних ситуацій є ритуали, церемонії й «тактовні форми поведінки», які легітимують серіальність сучасних повсякденних практик [5].

Саме ритуали й церемонії надають можливість переступити через усталену рутину, обмежуючи її в часі, відкриваючи шлях для змін в індивідуальному чи колективному житті. Завдяки їм стає можливою деконструкція одних практик та початок утвердження й рутинізації нових. Причому «за допомогою одного ритуалу скасовується інший» [6, 25]. Проте сама практика проведення ритуалу може бути рутинною для людей, чия повсякденна діяльність пов'язана зі зміною статусів і ролей. Ритуал також є аспектом рутинізації, який виправдовує саму рутину, легітимуючи її. Ритуали покликані виробляти й публічно демонструвати символічні зразки. І в цих зразках пов'язуються непов'язані елементи й незв'язний досвід набуває значення [7, 24]. Як

наслідок, ритуали сприяють переходу критичних ситуацій зміни характеру рекурсивних соціальних практик.

Тактовні форми поведінки, згідно з Е. Гідденсом, допомагають відтворювати умови базисної довіри чи онтологічної безпеки – умови, що сприяють здійсненню контролю й управління примітивними формами тривожності чи напруженості [2, 116]. Саме тактовне утримання від необов'язкових практик, які можуть бути неприємними іншим акторам, часто є обов'язковим для досягнення порозуміння й здійснення плідної спільної діяльності, зокрема у кризових умовах. Важливість тактовності для підтримання взаємодії між індивідами в умовах співприсутності яскраво проілюстрована І. Гофманом у його праці «Представлення себе іншим в повсякденному житті», яка зчинила помітний вплив на формування теорії структурації.

Якщо розглядати погляди Е. Гідденса в контексті прагматичного повороту в соціології, то концепти «соціальної практики», «рутини», «практичної свідомості» й «практичної обізнаності» як повторювані фонові процеси зв'язують об'єктивовані правила структури й несвідомо мотивовані індивідуальні дії, дають змогу підкреслити значимість процесів практичного засвоєння й осмислення реальності [5]. Вони дають можливість розглядати дуальність структури, під якою Е. Гідденс мав на увазі те, що «структурні якості соціальних систем є засобом і разом з тим – результатом практики, яка конструє ці системи. Теорія структурації, таким чином, відкидає розділення на синхронію та діахронію, або статику та динаміку. Структуру не можна ототожнювати з обмеженням, як зауважує Е. Гідденс, вона не лише обмежує, але й надає можливості. Завданням соціальної теорії, зокрема, є вивчення умов, що управляють взаємодією цих двох моментів [8, 16].

Для П. Бурдьє рутинізація соціальних практик логічно впливає з габітусів діячів. Недаремно саме слово «габітус» відсилає нас до поняття звички. Так, інкорпоровані диспозиції діячів, або іншими словами, їх сприйняття фонових практик, спонукають до відповідної умовам практичної діяльності. У повсякденному житті діяльність стає повторюваною й рутинізується як необхідний елемент габітусу, а значить більше не вимагає рефлексії. Спільність габітусів, таким чином, означає спільність фонових практик. Або, згідно зі словами самого П. Бурдьє, «однорідність габітусів, що спостерігається в межах одного класу умов існування й соціальних детермінацій, є тим, що робить практики й витвори безпосередньо зрозумілими й передбачуваними, а отже, очевидними, такими, що мають на увазі» [4, 114]. Концепти соціальної практики, рутини та практичної

свідомості за П. Бурдьє впливають з поняття габітусу, вони ж його й утворюють, надають йому сенс у поясненні самої можливості суспільної взаємодії. Габітус – умова інтеграції практик у соціальну структуру, їх рутинного відтворення. П. Бурдьє називає його іманентним законом, що «вписаний у тіла спільною історією, яка суть не лише узгодженості практик, а й практик узгодження» [4, 116]. Сама історичність практик робить можливою їх рутинізацію та інкорпорацію в тілах діячів, здатних до миттєвого застосування цих практик за належних умов та до внесення в них корективів у випадку потреби.

Структура, яку П. Бурдьє називає габітусом, також є необхідною умовою для відтворення відчуття онтологічної довіри, на важливості якого наголошує Е. Гідденс. Сам габітус прагне до уникнення рефлексії, до уникнення критики, «забезпечуючи собі середовище, до якого він найкраще пристосований, тобто відносно стабільний універсум ситуацій, здатних закріпити його диспозиції...» [4, 120].

Таким чином, концепт рутинізації, як характерний для прагматичного повороту в соціології інструмент пояснення узгодженості та цілісності суспільного порядку, пронизує постструктуралістські картини соціального світу П. Бурдьє та Е. Гідденса, в яких практичні дії індивідів стають тим проявом суспільної структури, завдяки якому вона й може бути пізнана. Так, у межах теорії структурації погляд на сутність соціальних практик, рутин, практичної свідомості й практичної обізнаності перетворює їх на ті фонові механізми, завдяки яким і є можливою дуальна природа відтворення сфери суспільного життя. Власне, ці фонові механізми, виражені у фонових практиках соціальних акторів, і є структурними особливостями системи, залишаючись одночасно якостями й проявами повсякденного життя окремих індивідів.

Рутинізація як концепт, що проходить червоною ниткою крізь теоретичні побудови Е. Гідденса та П. Бурдьє, є необхідною умовою для пояснення формування соціальних практик. Проте її важливість для становлення суспільного порядку найкраще акцентована в теорії структурації. Вона формує почуття онтологічної довіри до суспільної структури, яка наявна в свідомості людей як пам'ятний відбиток минулого, здатного відтворюватись у повсякденній діяльності. Такий погляд на відтворення суспільства у свідомості індивідів гранично близький до концепції габітусу. Але слід підкреслити, що означений підхід П. Бурдьє не пояснює феномену «гіперрефлексії», який є очевидним для Е. Гідденса та передбачає миттєву усвідомлювану

ймовірність перегляду необхідності в будь-якій рутинізованій практиці або ж констатування потреби в новій.

Концепт рутинізації, який набуває ваги в соціологічній теорії разом із здійсненням прагматичного повороту та цікавістю до повсякденного життя, не втрачає своєї актуальності на просторі від феноменологічних картин соціального світу й до постструктуралістських, навіть постмодерністських моделей суспільства. Звернення до нього стало необхідним і звичним для пояснення соціальних практик, які здатні зберігати свій рекурсивний характер і в екстремальних умовах глобальних соціальних зрушень, здійснювати інтеграцію соціальних інститутів та підтримувати відчуття довіри до їх легітимності й онтологічного значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хархордин О. В. Прагматический поворот: социология Л. Болтански и Л. Тевено. – Социологические исследования СОЦИС. – 2007. – № 1. – С. 32-41.
2. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации; перевод с англ. И. Тюрина. – М.: Академический Проект, 2003. – 528 с.
3. Гавриленко І. М. Сучасна зарубіжна соціологія: навч. посіб. – К.: Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2011. – 498 с.
4. Бурдьє П. Практический смысл. – СПб.: Алетейя, 2001. – 564 с.
5. Лычкова О. Р. Место и роль «фоновых социальных практик» в теории структуризации Э. Гидденса. – Вісник Одеського національного університету, 2007. – Том 13. – Вип.3. – С. 32-38.
6. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / [Пер. з англ. С. Шліпченко]. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 184 С.
7. Дуглас М. Чистота и опасность / Пер. с англ. Р. Громовой / [под ред. С. Баньковской]. – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2000. – 288 С.
8. Giddens A. Central problems in social theory. – L., 1979.

Недзельский А. А. Концепт рутинизации фоновых практик в социологических подходах Э. Гидденса и П. Бурдьє.

Статья посвящена рассмотрению использования концепта рутинизации в изучении фоновых практик в Э. Гидденсом и П. Бурдьє. В ней раскрывается значение этого концепта для описания феномена социального порядка и обосновывается важность учета в этом контексте рутинизации фоновых практик.

Ключевые слова: рутинизация, фоновые практики, рекурсивность, габитус.

Nedzelsky A. O. Routinization of the Background Practices Concept in the Sociological Approaches of E. Giddens and P. Bourdieu.

The article is devoted to the matter of the routinization concept application in the sociological approaches of E. Giddens and P. Bourdieu. It has been revealed the routinization concept meaning to the social order description with the help of this approaches. The importance of the routinization of the background practices has been also justified.

Keywords: routinization, background practices, recursiveness, habitus.

НАШІ АВТОРИ

АВЕРІНА
ОЛЬГА
ІВАНІВНА

кандидат філософських наук, доцент
кафедри управління, інформаційно-
аналітичної діяльності та євроінтеграції
НПУ імені М. П. Драгоманова

ВОЛКОВ
ОЛЕКСАНДР
ГРИГОРОВИЧ

доктор філософських наук, доцент, професор
кафедри філософії Мелітопольського
державного педагогічного університету
імені Б. Хмельницького

ГАЛЬЧЕНКО
МАКСИМ
СЕРГІЙОВИЧ

здобувач кафедри соціальної філософії та
філософії освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова

КАЗАКОВА
ОЛЬГА
МИКОЛАЇВНА

аспірант кафедри філософії Донецького
національного університету

КАЧАН
КОСТЯНТИН
ЄВГЕНОВИЧ

кандидат філософських наук, викладач
кафедри філософії і соціології
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця

КОНОНОВА
ОЛЬГА
ВОЛОДИМИРІВНА

аспірантка Горлівського інституту
іноземних мов ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»

КРЕМЕНЬ
ТЕТЯНА
ВАСИЛІВНА

кандидат політичних наук (м. Київ)